

TESNA VRATA

ARETÉ
IZDAVAČKA KUĆA

Naslov originala

Andre Gidé

LA PORTE ÉTROITE

Edicija

U ruci

Za izdavača

Nina Gugleta

Glavna i odgovorna urednica

Nina Gugleta

Izvršna urednica

Ana Jovanović

Prevod

Ivanka Jovičić

Lektura

Jelena Janković

Korektura

Aleksandra Dunderski

Dizajn korica

Nina Mašina

Štamparija

Fuk, Beograd

Tiraž

1000 primeraka

Izdavač

Areté, Beograd, 2022

TESNA VRATA

Andre Žid

prevod sa francuskog
Ivanka Jovičić

www.arette.rs

Navalite da uđete na tijesna vrata.

Luka , XIII , 24.

Drugi bi od ovoga mogli da naprave knjigu; a ja sam za pripovest koju ovde pričam upotrebio svu svoju snagu da je doživim, i moja snaga se u njoj istrošila. Opisaću, dakle, svoja sećanja vrlo jednostavno, iako su ona mestimice u odlomcima, neću pribegavati nikakvim izmišljotinama da bih ih sakupio ili sastavio, napor koji bih uložio za njihovo ulepšavanje smetao bi krajnjem zadovoljstvu, koje se nadam da ću naći u pričanju. Nije mi bilo ni dvanaest godina kad sam izgubio oca. Pošto je više ništa nije vezivalo za Avr, gde mi je otac bio lekar, majka je odlučila da se nastani u Parizu, jer je smatrala da ću tamo bolje završiti školovanje. Blizu Luksemburškog parka iznajmi jedan mali stan, koji je sa nama delila mis Ešberten. Mis Flora Ešberten, nemajući više nikoga svoga, bila je prvo mojoj majci vaspitačica, zatim drugarica, i ubrzo prijateljica. Živeo sam uz ove dve žene, koje su bile podjednako nežne i tužne, i koje mogu da zamislim samo u žalosti. Jednoga dana, čini mi se, bilo je to dosta dugo posle smrti moga oca, majka beše zamenila crnu pantljiku svoje jutarnje kapice ljubičastom.

– O mama! – uzviknuo sam – kako ti ta boja rđavo stoji! Sutradan je ponovo stavila crnu pantljiku.

Bio sam nežnog zdravlja. Briga moje majke i mis Ešberten, uvek spremnih da spreče svako moje zamaranje, nije od mene načinila lenštinu samo zato što zaista volim rad. Čim nastanu

prvi lepí dani, one obe uobrazé da je vreme da napustim grad, jer tamo postajem bledunjav; polovinom juna odlazimo u Fongezmar, u okolinu Avra, gde nas svakog leta dočekuje moj ujak Bukolen.

U vrtu, ni veoma velikom ni veoma lepom, koji se ne ističe ničim naročitim među većinom ostalih normandijskih vrtova, Bukolenova kuća, bela, na dva sprata, liči na većinu kuća iz pretprošlog veka. Dvadesetak velikih prozora gleda na prednji deo vrta, prema istoku; isto toliko i na zadnji deo; sa strane ih nema. Prozori su sastavljeni od malih okana; poneka, nedavno zamenjena, izgledaju suviše svetla među starima, koja pored njih izgledaju zelena i mutna. Neka imaju greške koje naši roditelji nazivaju „mehurićima”; drvo gledano kroz njih precepljuje se; poštar prolazeći ispred njih dobija iznenada grbu.

6

Četvrtasti vrt je ograđen zidom. Pred kućom je travnjak, većim delom u hladu, oko koga vodi peskovita i šljunkom posuta staza. S te strane zid je niži, te se vidi dvorište imanja, koje opkoljava vrt omeđen, po tamošnjem običaju, drvoredom bukava.

Iza kuće, prema zapadu, vrt se slobodnije širi. Jedna aleja, puna cveća, ispred južnog drvoreda, zaštićena je od južnih vetrova gustim zaklonom portugalskih lovora i drugim drvećem. Druga aleja, duž severnog zida, gubi se u granju. Moje sestre od ujaka zvale su je „crnom alejom”, i kada bi sunce zašlo, nisu rado odlazile tamo. Ove dve aleje vode u povrtnjak, koji se nastavlja niže vrta, pošto se siđe niz nekoliko stepenika. S druge strane zida, kroz koji su u dnu povrtnjaka probijena tajna vratašca, nalazi se žbunje do koga vodi zdesna i sleva drvored bukava. Bacivši pogled sa zapadnog trema i ugledavši preko ove šumice ravnicu, čovek se divi žetvi kojom je urodila. Na horizontu, ne tako daleko, crkva nekog seoceta, a uveče, kada je vazduh miran, dim iz poneke kuće.

Leti, kad god je bilo lepo vreme, silazili smo posle večere u „donji vrt”. Izlazili smo na tajna vratašća i dolazili do klupe u drvoredu, odakle se lepo videla okolina; tamo, nedaleko od slamnog krova napuštene krečane, sedeli bi ujak, majka i mis Ešberten; malu dolinu pred nama ispunjavala je magla, a nebo je iznad najudaljenijih šuma dobijalo boju zlata. Zatim smo se zadržavali u dnu vrta, koji je već bio mračan. Vraćali smo se; u salonu smo zaticali ujnu, koja skoro nikada nije izlazila s nama... Za nas, decu, tu se završavalo veče; ali vrlo često mi smo još čitali u svojim sobama, i čuli bismo naše roditelje kada su se kasnije penjali.

Skoro sve ostale sate u toku dana, koje nismo provodili u vrtu provodili smo u „učionici”, radnoj sobi moga ujaka, u koju su stavili školske klupe. Radili smo jedan pored drugog, moj brat od ujaka Robert i ja; iza nas Žilijeta i Alisa. Alisa je dve godine starija, Žilijeta godinu dana mlađa od mene; Robert je od nas četvoro najmlađi.

Ovde ne nameravam da opišem svoja prva sećanja, nego samo ona koja se odnose na ovu pripovest. Ona počinje, mogu reći, baš one godine kada mi je umro otac. Možda me je moja osetljivost, prenadražena našom žalošću, ako i ne mojom ličnom tugom, a ono imajući u vidu tugu moje majke, unapred spremila za nova uzbuđenja: bio sam prerano sazreo; kada smo se te godine vratili u Fongezmar, Žilijeta i Robert su mi tim više izgledali mlađi, ali kad sam ugledao Alisu, odjednom sam shvatio da smo nas dvoje prestali biti deca.

Da, to je bila baš godina smrti moga oca; jedan razgovor majke sa mis Ešberten, uskoro posle našeg dolaska, potvrđuje moja sećanja. Iznenada sam ušao u sobu gde je majka razgovarala sa svojom prijateljicom; bila je reč o ujni; majka se ljutila što ona nije nosila crninu, ili što ju je već skinula. (Da istinu kažem, isto mi je tako nemoguće da zamislim ujnu Bukolen u crnoj kao i majku u svetloj haljini.) Na dan našeg dolaska, koliko se sećam, Lucija Bukolen nosila je haljinu

od muslina. Mis Ešberten, pomirljiva kao uvek, trudila se da majku umiri; bojažljivo je dokazivala:

– Na kraju, i belo je crnina.

– I vi nazivate „crninom” taj crveni šal koji je stavila preko ramena? Flora, vi me ljutite! – uzvikivala je majka.

Ujnu sam viđao samo za vreme raspusta i, bez sumnje, letnja vrućina opravdavala je njene lake i veoma izrezane bluze, koje sam oduvek viđao na njoj; ali, još više nego žive boje marama koje je ujna prebacivala preko golih ramena, majku je vređala ova razgolićenost.

Lucija Bukolen je bila vrlo lepa. Jedan njen mali portret, koji sam sačuvao, prikazuje mi je onakvu kakva je bila tada, tako mlada da su je smatrali starijom sestrom njenih kćeri, kako sedi malo okrenuta u onoj njenoj uobičajenoj pozici: naslonjene glave na levu ruku s malim prstom nestašno savijenim prema usni. Mreža sa ovecim rupicama pridržava njenu bujnu, kovrdžavu kosu napola spuštenu na potiljak; oko vrata o labavoj ogrlici od crnog somota visi medaljon od italijanskog mozaika. Pojas od crnog somota sa širokim lepršavim čvorom, slamni šešir sa širokim obodom, koji je obesila za vrpcu o naslon stolice – sve to doprinosi njenom detinjastom izrazu. U desnoj ruci, koja je spuštena, drži zatvorenu knjigu.

8

Lucija Bukolen je bila kreolka; nije se sećala svojih roditelja ili ih je izgubila vrlo rano. Kasnije mi je majka pričala da je kao napuštena ili kao siročić bila primljena u kuću pastora Votijea, koji još nije imao dece i koji ju je, pošto je napustio Martinik, odveo u Avr, gde je živela porodica Bukolen. Votijevovi i Bukolenovi su se posećivali; ujak je tada bio zaposlen u nekoj inostranoj banci, i tek tri godine kasnije, kada se vratio svojim, video je malu Luciju; zaljubio se u nju i odmah ju je zaprosio, na veliku žalost svojih roditelja i moje majke. Luciji je tada bilo šesnaest godina. U međuvremenu je gospođa Votije rodila dva deteta; počela je da strahuje za njih zbog uticaja

usvojene sestre, čiji se karakter iz meseca u mesec sve čudnovatije ispoljavao; zatim, i novčana sredstva domaćinstva behu oskudna... Sve to mi je majka ispričala da bi mi objasnila kako su Votijeovi s radošću primili prosidbu njenog brata. Pretpostavljam, uostalom, da ih je mlada Lucija počela dovoditi u strahovitu nepriliku. Dovoljno sam poznao društvo u Avru, te lako mogu zamisliti način na koji je dočekano ovo tako zavodljivo dete. Pastor Votije, koga sam upoznao docnije, nežan, oprezan i naivan u isti mah, bespomoćan pred spletkama i potpuno razoružan pred zlom – divan čovek, morao je biti u škripcu. Što se tiče gospođe Votije, ne mogu reći ništa; umrla je pri porođaju četvrtog deteta, koje je, skoro istih godina kao i ja, trebalo da bude kasnije moj prijatelj...

Lucija Bukolen je malo učestvovala u našem životu; iz svoje sobe silazila bi tek posle ručka; odmah bi se opružila na sofu ili u mrežu, ostajala tako opružena do večeri i ustajala umorna. Poneki put je prinosila čelu, iako potpuno suvom, maramicu kao da briše znoj; divio sam se finoći i mirisu te maramice, koji je više ličio na miris voća nego na miris cveća; pokatkad je iza pojasa izvlačila ogledalce sa glatkim srebrnim zaklopcem, koje je visilo o lancu za sat sa raznim stvarčicama; pogledala bi se, jednim prstom dodirnula usnu, uzela malo pljuvačke i pokvasila uglove očiju. Često je držala knjigu, ali skoro uvek zatvorenu; oznaka za čitanje od sedefa ostajala bi uvek među listovima u knjizi. Kada bi joj se neko približio, pogled joj se nije dizao iz sanjarenja da bi ga pogledala. Često bi iz njene ruke, bilo nemarne bilo umorne, sa naslona stolice, sa nabora suknje, padala na zemlju maramica ili knjiga, ili poneki cvet, ili oznaka iz knjige. Jednoga dana, dižući knjigu – ovo što vam pričam sećanje je deteta – ugledavši stihove, ja sam pocrveneo.

Uveče, posle večere, Lucija Bukolen nije prilazila našem porodičnom stolu, nego je, sedeći za klavirom, sa

zadovoljstvom svirala lagane Šopenove mazurke; katkad, prekidajući takt, zadržavala se na akordu...

U ujninoj blizini osećao sam čudnu nelagodnost, uznemirenost, neku vrstu divljenja i straha. Možda mi je neki potajni nagon govorio protiv nje; zatim sam osetio da je mrzela Floru Ešberten i majku, da je se mis Ešberten plašila, a majka je nije volela.

Lucija Bukolen, hteo bih da se više ne ljutim na vas, da zaboravim za tren da ste učinili toliko zla... Pokušaću bar da govorim o vama bez gneva.

Jednoga dana – toga ili idućeg leta, jer se u tom, uvek istom dekoru moja sećanja, naslagana jedna na druga, poneki put brkaju – ušao sam u salon da uzmem knjigu; ona je bila tamo. Hteo sam da se odmah povučem; ali ona, koja me je obično jedva primećivala, zovnu me:

10

– Zašto ideš tako brzo, Žerome? Zar me se plašiš?

Prišao sam joj uzdrhtala srca; nastojao sam da joj se namješim i da joj pružim ruku. Ona zadrža moju ruku u svojoj, a drugom mi pomilova obraz.

– Kako te rđavo oblači majka, jadni moj mali!...

Imao sam tada neku vrstu mornarske bluze sa velikim okovratnikom, koji je ujna počela da gužva.

– Mornarski okovratnici se nose mnogo više izrezani! – reče ona, otkinuvši jedno dugme sa bluze. – Gle! Vidi, zar nije bolje ovako! (i, vadeći ogledalce, privuče moje lice svome, obavi me oko vrata golom rukom, spusti je u moju poluotvorenu bluzu, upita, smešeći se, da li sam golicav, spusti ruku još niže... Istrgao sam se tako naglo da mi se bluza pocepala; lice mi je gorelo, dok je ona uzviknula: – Pih! Budalo! – ja sam pobegao; trčao sam čak do dna vrta; tamo, u maloj cisterni povrtnjaka, pokvasio sam maramicu, stavio je na čelo, oprao, trljao obraze, vrat, sve što je ova žena dodirnula.

U određene dane, Lucija Bukolen je imala svoj „napad”. Obuzimalo ju je to odjednom, i uzbuđivalo je celu kuću. Mis Ešberten se žurila da odvede i zabavi decu; ali se ovi očajni krici, koji su dopirali iz spavaće sobe ili salona, nisu mogli ugušiti. Ujak je gubio prisebnost, čulo se kako trči hodnicima, tražeći peškire, kolonjske vode, etera; uveče, za stolom, gde se ujna još nije pojavljivala, izgledao je zabrinut i ostareo.

Kada bi napad skoro prošao, Lucija Bukolen je pozivala k sebi decu; bar Roberta i Žilijetu; Alisu nikada. U te žalosne dane, Alisa se zatvarala u svoju sobu, gde ju je ponekad obilazio otac; jer on je često sa njom razgovarao.

Napadi moje ujne mnogo su uznemiravali poslugu. Jedno veče, kada je napad bio naročito jak, i kada sam ostao sa majkom zatvoren u njenoj sobi, gde se manje osećalo ono što se događa u salonu, čuli smo kuvaricu kako trči hodnicima i viče:

– Neka gospodin brzo siđe, jadna gospođa umire!

Ujak se bio popeo u Alisinu sobu; majka mu je izašla u susret. Četvrt sata docnije, kada su oboje, ne obraćajući pažnju, prolazili ispred otvorenih prozora sobe u kojoj sam ostao, dopro je do mene majčin glas:

– Hoćeš li da ti kažem, prijatelju moj: sve je to komedija. – I nekoliko puta, deleći na slogove: – ko me di ja.

To se desilo pred kraj raspusta, a dve godine posle naše žalosti. Dugo nisam video ujnu. Ali pre nego što ću govoriti o žalosnom događaju što je potresao našu porodicu i o jednoj beznačajnoj okolnosti koja je nešto malo prethodila raspletu, i složenu i još neodređenu ljubav koju sam osećao prema Luciji Bukolen pretvorila u čistu mržnju, vreme je da vam govorim o svojoj sestri od ujaka.

Da je Alisa Bukolen bila lepa, to ja još onda nisam mogao primetiti; druga draž, a ne obična lepota, vezivala me je i državala uz nju. Bez sumnje, mnogo je ličila na svoju majku,

ali njen pogled imao je drugi izraz, te mi je ta sličnost pala na um tek kasnije. Ne mogu joj opisati lice; crta se ne sećam, pa čak ni boje očiju, vidim samo skoro žalostan izraz njenog osmejka i crte njenih obrva, tako čudnovato uzdignutih iznad očiju, i izvijenih u velikom luku. Nigde nisam video sličnih... Ipak: na jednoj firentinskoj statui iz doba Dantea; i rado zamišljam da je Beatrice kao dete imala obrve izvijene tako jako kao ove. One daju pogledu, čitavom biću, izraz radoznalosti, u isti mah zabrinute i poverljive – da, izraz strasne radoznalosti. Sve je u njoj bilo samo pitanje i iščekivanje... Reći ću vam kako me je ova radoznalost osvojila, postala moj život.

Žilijeta je možda izgledala lepša; radost i zdravlje zračili su iz nje; ali njena lepota kraj ljupkosti njene sestre izgledala je spoljašnja i podavala se svima odjednom. Što se tiče mog brata od ujaka Roberta, on se nije odlikovao ničim naročitim. Bio je to prosto dečak, skoro mojih godina. Igrao sam se sa Žilijetom i sa njime; sa Alisom sam razgovarao; ona se nikad nije mešala u naše igre; ma koliko daleko utonuo u prošlost, vidim je ozbiljnu, blago nasmejanu i predanu. O čemu smo razgovarali? O čemu mogu razgovarati dva deteta? Pokušaću da vam to kažem, ali ću prvo završiti pričanje u vezi sa ujom, da se ne bih posle vraćao na nju.

Dve godine posle smrti moga oca, majka i ja došli smo u Avr da provedemo uskršnje praznike. Nismo stanovali kod Bukolenovih, koji su u gradu imali dosta skućen stan, nego kod starije sestre moje majke, čija je kuća bila prostranija. Moja tetka Plantije, koju sam viđao retko, bila je već dosta dugo udovica; jedva sam poznavao i njenu decu, mnogo stariju od mene, a po prirodi vrlo različitu. „Kuća Plantije”, kako se govorilo u Avru, nije bila u samom gradu, nego na pola puta onog brda koje dominira gradom i koje nazivaju „Rebro”. Bukolenovi su stanovali blizu poslovne četvrti; iz jedne kuće u drugu vodila je dosta strma staza kojom sam silazio i penjao se više puta dnevno.

Toga dana ručao sam kod ujaka. Odmah posle ručka on je izašao; otpratio sam ga do njegove kancelarije, zatim sam se popeo do kuće Plantije, da potražim majku. Tamo sam saznao da je izašla sa tetkom i da će se vratiti tek za večeru. Odmah sam se spustio u grad, po kome sam se retko mogao slobodno šetati. Stigao sam do pristaništa, koje je usled morske magle izgledalo sumorno; lutao sam sat ili dva obalom. Odjednom, obuze me želja da iznenadim Alisu, koju sam, međutim, tek ostavio... Protrčao sam kroz grad, zazvonio na vratima Bukolenovih; već sam poleteo uza stepenište. Devojka, koja mi je otvorila, zaustavi me: – Ne penjite se, gospodine Žerome! Ne penjite se, gospođa ima napad.

Ali ja sam produžio. Nisam ja došao da vidim ujnu ... Alisina soba je na trećem spratu.

Na prvom su salon i trpezarija; na drugom ujnina soba, odakle dopiru glasovi. Vrata ispred kojih treba proći otvorena su; iz sobe prodire tračak svetlosti i preseca odmorište na stepenicama; iz straha da me ne primete, oklevam časak, prikrivam se i, sav obamro, ugledam ovo: nasred sobe, sa spuštenim zavesama, ali gde sveće sa dva svećnjaka prosipaju radosnu svetlost, leži na kanabetu ujna; kraj njenih nogu Robert i Žilijeta; iza nje jedan nepoznati mladić u uniformi poručnika. Prisustvo ono dvoje dece čini mi se danas strahovito; u ondašnjoj mojoj bezazlenosti ono me je čak umirilo. Oni, smešeći se, posmatraju nepoznatog, koji ponavlja glasom kao u flaute:

– Bukolen! Bukolen!... Da imam ovna, sigurno bih ga zvao Bukolen.

I sama ujna se grohotom smeje. Vidim je kako pruža mladiću cigaretu, koju on pali a zatim ona povlači nekoliko dimova. Cigareta pada na zemlju. On poleti da je digne, pretvarajući se da su mu se noge zaplele u jednu maramu, pada na kolena pred ujnu... Blagodareći ovoj smešnoj pozorišnoj igri, ušunjao sam se neprimećen.

Evo me pred Alisanim vratima. Čekam trenutak. Smeh i kikot glasova dopiru sa donjeg sprata; i možda su oni nadjačali moje kucanje, jer ne čujem odgovor. Gurnem vrata, koja se lagano otvaraju. Soba je već tako mračna da Alisu ne razaznajem odmah; ona kleči na rubu svoga kreveta, leđima okrenuta prozoru, odakle pada poslednji zrak svetlosti. Okreće se, ne dižući se ipak, i kada sam se približio, prošapće:

– O! Žerome, zašto si se vratio?

Saginjem se da je zagrlim; lice joj je obliveno suzama...

Taj trenutak bio je odlučan za moj život; ni danas ne mogu da ga se setim bez mučenja. Bez sumnje, samo sam do izvesne mere razumeo razlog Alisine nevolje, ali sam snažno osetio da je ova nesreća bila suviše teška za ovu malu uzdrhtalu dušu, za ovo nejakom telo sve skrhanom od jecanja.

Stajao sam kraj nje dok je ona i dalje klečala; nisam umeo da izrazim nov zanos svog srca; ali sam naslonio njenu glavu na svoje srce, a na njeno čelo svoje usne, kroz koje se izlivala moja duša. Pijan od ljubavi, sažaljenja, nejasne mešavine oduševljenja, samopregora i čednosti, pozivao sam se na Boga svim svojim snagama i nudio se, nalazeći svoj cilj samo u tome da zaštitim ovo dete od straha, zla i života. Najzad sam pao na kolena obuzet molitvom; privio sam je uza se; čuo sam kako nejasno reče:

– Žerom, oni te nisu videli, je li? Oh! Brže idi! Ne treba da te vide.

Zatim, još tiše:

– Žerome, nemoj pričati nikome... Moj jadni tata ništa ne zna...

Nisam, dakle, ništa pričao majci; ali beskrajna šaputanja tetke Plantije s majkom, onaj tajanstveni i zabrinuti izgled ovih dveju žena, ono: „Dete moje, idi i igray se malo dalje!” kako su me terale svaki put kada bih se približio njihovom tajnom razgovoru, sve mi je to govorilo da one nisu potpuno neupućene u tajnu kuće Bukolen.

Tek što smo se vratili u Pariz, majku su telegrafom ponovo pozvali u Avr; ujna je bila pobešla.

– Sa nekim? – upitao sam mis Ešberten, sa kojom me je majka ostavila.

– Dete moje, pitaćeš to svoju majku; ja ti ne mogu odgovoriti ništa – rekla je draga, stara prijateljica, zaprepašćena ovim događajem. Dva dana kasnije, pošli smo ona i ja da se sastanemo s majkom. Bila je subota. Sutradan je trebalo da se nađem sa sestrama od ujaka u crkvi, i mislio sam samo na to; moj dečiji razum pridavao je veliku važnost ovom osvećenju našeg susreta. Posle svega, malo sam mario za ujnu, i dao časnu reč da majku neću ispitivati.

Toga jutra u maloj kapeli nije bilo mnogo sveta. Pastor Votije je bez sumnje namerno uzeo za temu svoje propovedi ove Hristove reči: *Navalite da uđete na tjesna vrata*.

Alisa je bila nekoliko mesta ispred mene. Video sam profil njenog lica; uporno sam je gledao, zaboravljajući na sebe toliko da mi se činilo da kroz nju čujem ove reči, koje sam slušao svim srcem. Ujak je sedeo kraj majke i plakao.

Pastor je prvo pročitao ceo stih: *Navalite da uđete na tjesna vrata, jer su široka vrata i širok put što vode u propast, i mnogo ih ima koji njim idu; kao što su uska vrata i tesan put što vode u život, i malo ih je koji ga nalaze*. Zatim, tačno raščlanivši temu, prvo je govorio o širokom putu... Izgubljen i kao u snu, ponovo sam video sobu svoje ujne; video sam je opruženu, nasmejanu; video sam i divnog oficira kako se smeje... I sama pomisao na smeh i radost bila je uvredljiva, pogrdna, postajala je kao odvratno preuveličavanje greha!...

I mnogo ih ima koji njim idu, nastavljao je pastor Votije; zatim je opisivao, i ja sam video uparađenu gomilu koja se smejala i išla ludirajući se, stvarajući povorku u koju sam osećao da ne mogu, u kojoj nisam hteo da nađem mesta, jer svaki korak učinjen u njoj udaljio bi me od Alise. I pastor se opet vratio na početak; ja sam video ta tesna vrata kroz